

**UCHWAŁA NR XVII/123/2020
RADY MIEJSKIEJ W POGORZELI**

z dnia 17 września 2020 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Pogorzela na lata 2020-2023

Na podstawie art. 7 ust. 1 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 713) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.) Rada Miejska w Pogorzeli uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Pogorzela na lata 2020-2023 stanowiący załącznik do uchwały.

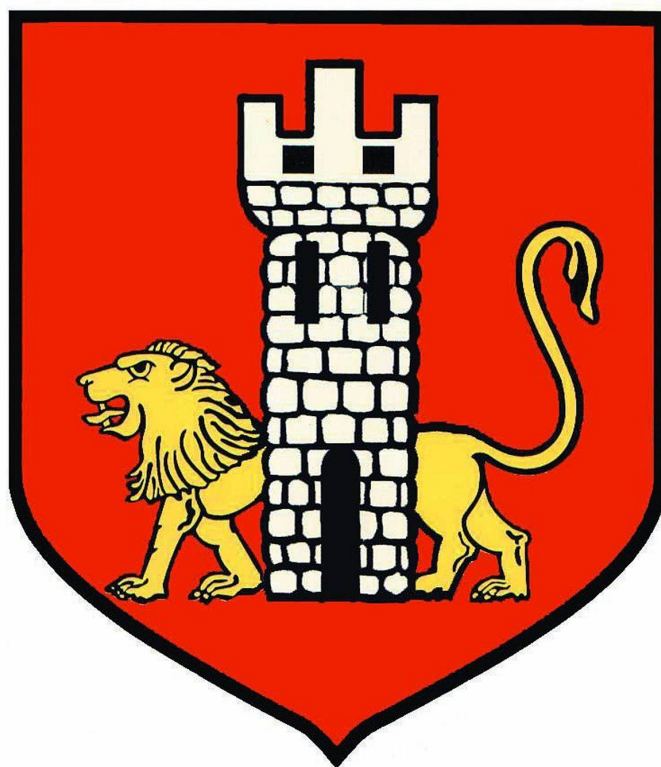
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Pogorzeli.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodnicząca Rady
Miejskiej w Pogorzeli

Daria Wyzuj

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY POGORZELA
NA LATA 2020 – 2023

POGORZELA 2019/2020

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.	9
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami - zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	11
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	18
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	18
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020... ..	19
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	21
5.2.1. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego...21	
5.2.2. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego.....24	
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....26	
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	27
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	27
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	28
6.3. Zabytki ruchome.....	32
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	33
6.5. Zabytki archeologiczne.....	33
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	34
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	34
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	35
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	38
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu	

kulturowego.....	40
7.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	40
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	44
7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	46
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.....	46
9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	52
10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	54
10.1. Gminna ewidencja zabytków.....	54
10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	55
10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	56
10.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	57
10.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	57
11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	60
12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	61
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	62

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania dum mundus durat (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Pogorzela związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Pogorzela na lata 2020-2023 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Pogorzela na lata 2014-2017* przyjętego Uchwałą Nr XLI/264/2014 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 28 października 2014 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Pogorzela położona jest w południowej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 85 km od Poznania, w granicach makroregionu Niziny Południowo-wielkopolskiej, w mezoregionie Wysoczyzny Kaliskiej - w jej środkowej części na tzw. Równinie Koźmińskiej. Gmina posiada status gminy miejsko – wiejskiej i stanowi jedną z siedmiu gmin tworzących powiat gostyński, zajmując 11,9 % jego powierzchni. Oddalona jest ok. 18 km na południowy wschód od stolicy powiatu, Gostynia. Siedzibą władz samorządowych i zarazem lokalnym ośrodkiem handlowo – usługowym dla mieszkańców gminy jest miasto Pogorzela, o średniowiecznej metryce, założone przez Pogorzelskich herbu Wczele, położone na skrzyżowaniu dróg powiatowych Krobia – Koźmin i Gostyń – Krotoszyn. W latach 1975-1998 gmina administracyjnie należała do

ówczesnego województwa leszczyńskiego.

Gmina Pogorzela sąsiaduje z sześcioma gminami należącymi do dwóch powiatów: gostyńskiego i krotoszyńskiego, w tym trzema jednostkami samorządowymi powiatu gostyńskiego: od zachodu - z gminą Pępowo, od północnego zachodu - z gminą Piaski, od północy - z gminą Borek Wielkopolski, oraz trzema gminami należącymi administracyjnie do powiatu krotoszyńskiego: od wschodu - z gminą Koźmin Wielkopolski, od południowego wschodu - z gminą Krotoszyn, od południa i południowego zachodu - z gminą Kobylin.

Gmina zajmuje powierzchnię 96,5 km², w której granicach znajduje się miasto Pogorzela – największy ośrodek osadniczy gminy, zamieszkiwany przez 2.098 mieszkańców oraz 12 wsi sołeckich: Bielawy Pogorzelskie, Bułaków, Elżbietków, Głuchów, Gumienice, Kaczagórka, Kromolice, Łukaszew, Małgów, Ochla, Paradów, Wziąchów, obejmujących 18 miejscowości. Łącznie gminę zamieszkuje 5.036 osób /dane GUS za 2017 r./, co stanowi 6,6 % ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 52 os./km² i jest mniejsza od średniej dla powiatu /94 osób/ km². Użytki rolne zajmują 78,94 % obszaru gminy, stąd jej wiodącą funkcją jest rolnictwo, natomiast wskaźnik lesistości wynosi 16,6%, – lasy położone są głównie na północy i zachodzie gminy, a tereny zabudowane i zurbanizowane zajmują 3,24% powierzchni gminy.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg powiatowych o długości 63 km i dróg gminnych – ok. 53 km, w tym drogi miejskie i dojazdowe śródpolne. Tereny gminy przecina nieczynna już linia kolejowa - jej pozostałości – relacji Koźmin-Piaski, rozebrana w 1998 r.

Rzeźba terenu gminy została wykształcona w czasie zlodowacenia środkowopolskiego, a zmodyfikowana w holocenie. Dominującą formą morfologiczną jest wysoczyzna morenowa płaska, której najwyżej położony teren - 135 m n.p.m. - znajduje się w północno-zachodniej części gminy, zaś na południu gminy wyróżnia się terasa denna oraz terasa środkowa w dolinie Radęcy. Wysoczyznę morenową przecinają obniżenia dolinne cieków o przebiegu południkowym. Przez gminę przebiega dział wodny oddzielający zlewnie Obry i Baryczy, należące do systemu wodnego Odry. Południowa i środkowa część gminy odwadniana jest do Baryczy poprzez dopływy Orli - jej prawobrzeżny dopływ rzekę Radęcę i wypływającą w gminie rzekę Ochłę, prawobrzeżny dopływ Radęcy, a północna część odwadniana jest poprzez lewobrzeżny dopływ Kościańskiego Kanału Obry - rzekę Pogonę, która także swój początek bierze na terenie Pogorzeli oraz Dąbrówkę.

Gmina jest mało zasobna w kruszywa naturalne. Na jej terenie występują udokumentowane złoża pisków i żwirów, których eksploatacja została zakończona w złożu „Międzyborze”. W północno - zachodniej części gminy stwierdzono występowanie na dużej głębokości nieznacznych ilości węgla brunatnego, które nie mają znaczenia złoża przemysłowego.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych – mezolitu. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła we wczesnym średniowieczu, odzwierciedla to m. in. zachowany w nazwie miejscowości Pogorzela ślad po gospodarce wypaleniskowej, wzrost osadnictwa wystąpił także w późnym średniowieczu. W okresie procesu jednoczenia państwa polskiego tereny gminy wchodziły w skład powiatu pyzdrskiego, w województwie kaliskim. Rozwojowi osady Pogorzela sprzyjało położenie przy dawnych traktach handlowych. Dokładna data lokacji miasta nie jest znana, pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1419 r., a prawa miejskie nadano Pogorzeli przed 1458 r. W 1429 r. istniała tutaj parafia z wcześniej, w 1341 r., wzniesionym kościołem. Natomiast Ochla w źródłach pisanych pojawia się przed rokiem 1260. W wiekach XIII i XIV Pogorzela wraz z Bułakowem stanowiły własność rodu Wczelów. Od XV w. do 2 połowy XVII w. właścicielami Pogorzeli byli Pogorzelscy. Jako kolejni właściciele wymieniane są rody Bielickich, Radzewskich, od XVIII w. Olewińskich, Zbijewskich i Drwęskich, a w latach 1790 – 1852 należała do rodziny Mikołaja, a następnie Maksymiliana Taczanowskiego. Następnymi właścicielami byli hr. Arco i w 1862 r. Johann Robert Rohrman, natomiast w latach 1899 - 1906 Eduard Tillgner. W 1907 r. dobra rycerskie w Pogorzeli należały do Komisji Kolonizacyjnej, a od 1925 do 1939 r. ich właścicielami byli Stefan i Joanna Tyszkiewiczowie. O Kromolicach wiadomo, że wieś istniała w XIV wieku. W źródłach historycznych Kromolice pojawiają się w 1443 r. jako własność Mirostawa Kromolickiego, który zapisał darowiznę na budowę nowego kościoła w Pogorzeli. Od 1600 r. nieprzerwanie do 1939 r. Kromolice należały do rodziny Modlibowskich. Ostatnim właścicielem z tego rodu był Józef Modlibowski.

W 2 poł. XVI w. Pogorzela przeżywa okres prosperity, za sprawą rozwijających się handlu i rzemiosła, w mieście funkcjonowała też szkoła. Pomyślny czas trwał również w XVII i XVIII w., w związku z rozwojem piwowarstwa i gorzelnictwa. W 1785 r. zakończono w centrum miasta budowę nowego, barokowego, murowanego kościoła parafialnego p.w. św. Michała Archanioła. W 1793 r., w wyniku II rozbioru Polski obszar gminy został

przyłączony do Prus i wchodził w skład prowincji „Prus Południowych”. Wówczas też tereny gminy zostały włączone do utworzonego powiatu krotoszyńskiego, który w roku 1807 włączony został do Księstwa Warszawskiego, a po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. powrócił do Prus, w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Okres zaborów to również czas wzrostu osadnictwa niemieckiego i wielokulturowości tych ziem. Dla nowych mieszkańców wzniesiono w latach 1860-1861 kościół ewangelicki. W tym czasie w mieście funkcjonowała już synagoga, którą zniszczyli hitlerowcy w czasie II wojny światowej. W związku z nasilającą się polityką germanizacyjną władz pruskich, polscy mieszkańcy zakładali instytucje i powoływali organizacje mające na celu utrzymanie narodowej tożsamości, m.in. powstały: Towarzystwo Pożyczkowe w 1872 r., pierwsze Kółko Rolnicze - 1878 r., Straż Pożarna w Pogorzeli - 1887 r. Od 23 października 1906 r. do 7 czerwca 1907 r. trwał strajk szkolny przeciwko nauce religii w języku niemieckim. W 1909 r. nowy akcent w krajobraz kulturowy gminy wniosła linia kolejowa Koźmin - Pogorzela - Gostyń i związane z nią obiekty. W czasie działań wojennych I wojny światowej, w zaborczej armii zginęło blisko 300 mieszkańców Pogorzeli, wcielonych do niej nie z własnej woli. W 1919 r. mieszkańcy gminy przystąpili do zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, w wyniku którego omawiane tereny włączono do odrodzonego państwa polskiego i obecnie ponownie współtworzą historyczną Wielkopolskę. Po wybuchu II wojny światowej, 7 września 1939 r. do Pogorzeli dotarł pierwszy oddział wojsk niemieckich. Okres okupacji to wywózki do obozów koncentracyjnych i na roboty przymusowe, wysiedlenia, liczne represje, również ofiary śmiertelne. W styczniu 1945 r. tereny zajmowane przez gminę zostały wyzwolone spod jarzma hitlerowskich Niemiec i rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych. Ofiary hitleryzmu i bohaterów walk powstańczych, historyczne wydarzenia oraz osoby zasłużone upamiętniają pomniki i tablice memoratywne. Do 1975 r. tereny gminy należały do powiatu krotoszyńskiego, a od 1999 r. należą do powiatu gostyńskiego.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Pogorzela na lata 2020-2023* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2020, poz. 713).

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,

- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej,

charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;

2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;

4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

5) prowadzenie badań archeologicznych;

6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania

z tego zabytku;

10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609 ze zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 713)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2019, poz. 1396 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek

sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020, poz. 55 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r., poz. 293 ze zm.)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r., poz. 65 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy

sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2019 r., poz. 1186 ze zm.)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.) **wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020** (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 14.06.2005 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego.

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym

czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu wg stanu na dzień 0.06.2017 r. zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad

zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego

poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojkowych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania, w tym ograniczeń dla zainwestowania oraz prowadzenia działalności rolniczej,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych

kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów (wysokości budynków, rodzaju dachów, pokrycia dachów, proporcji, kompozycji i kolorystyki elewacji, użytych materiałów budowlanych) w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleń komponowana),

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,

- określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy

przeźreni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,
- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.2. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego

"Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku", przyjęta została Uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Nr XVIII/481/16

z dnia 25 kwietnia 2016 r. Wśród celów strategicznych wymieniono „Rozwój produktów turystyki kulturowej”, w ramach którego wyznaczono m.in. następujące cele operacyjne:

1. Rozwój szlaków turystyki kulturowej, w szczególności Szlaku Piastowskiego, który realizowany powinien być przez następujące kierunki działań:

- kontynuacja i wzmacnianie działań na rzecz uporządkowania i restytucji Szlaku Piastowskiego, jako wiodącego szlaku turystyki kulturowej w Wielkopolsce,
- uporządkowanie pozostałych istniejących szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza powiązanych ze Szlakiem Piastowskim,
- wspieranie tworzenia tematycznych szlaków kulturowych,
- odpowiednie oznakowanie turystyczne szlaków kulturowych i obiektów na szlakach,
- rozwój ogólnodostępnej infrastruktury wokół obiektów położonych na szlakach (m.in. tablice informacyjne, elementy małej architektury),
- lobbing na rzecz zwiększania dostępności obiektów znajdujących się na szlakach (np. stałe godziny otwarcia obiektów, poprawa realnej dostępności dla zwiedzających – dotyczy zwłaszcza obiektów znajdujących się w mniejszych miejscowościach,
- podnoszenie poziomu wiedzy i informacji o historii oraz wartości kulturowej obiektów znajdujących się na szlakach, np. poprzez: uaktualnianie informacji uwzględniających obecny stan badań naukowych, aktualizację stron internetowych zarządzanych przez Wielkopolską Organizację Turystyczną, dążenie do zamieszczania aktualnych informacji na ogólnopolskich i zagranicznych stronach internetowych dotyczących turystyki kulturowej w Wielkopolsce, sukcesywne wydawanie materiałów promocyjnych, również w językach obcych,
- zwiększanie liczby wydarzeń kulturalnych na szlakach oraz koordynacja chronologiczna ich realizacji tak, by - w miarę możliwości - nie nakładały się na siebie,
- zwiększanie atrakcyjności szlaków dla turystyki rodzinnej, zaangażowanie w tworzenie oferty skierowanej do dzieci i młodzieży.

2. Zachowanie dziedzictwa (zarówno kulturowego jak i przyrodniczego) dla przyszłych pokoleń, gdzie eksploatację turystyczną należy połączyć z działaniami zmierzającymi do ich ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Cel realizowany powinien być przez następujące kierunki działań :

- objęcie ewidencją obiektów o znaczącym potencjale turystycznym,

- wyznaczenie działań priorytetowych w obszarze ochrony zabytków,
- inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu,
- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną obiektów o ważnym znaczeniu i potencjale turystycznym,
- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną terenów sąsiadujących z obiektami kulturowymi o ważnym znaczeniu turystycznym.

3. Propagowanie rozwoju turystyki kulturowej - cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- wspieranie oferty aktywnych form spotkań z kulturą (np. inscenizacje historyczne, archeologia doświadczalna, zwiedzanie fabularyzowane, gry miejskie, questy, widowiska, festiwale),
- zgłaszanie produktów turystycznych Wielkopolski do konkursów na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
- poprawa dostępności obiektów turystyki kulturowej dla osób z niepełnosprawnością i osób starszych.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z dnia 06.12.2017 r., poz. 8118).

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

W przyjętym dokumencie określone zostały główne cele, którym przyporządkowano kierunki działania:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania,
 - realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych,
 - opieka nad zabytkami archeologicznymi.
2. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych

wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,

- promocja dziedzictwa lokalnego,
- wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.

4. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych,

- upowszechnianie wiedzy o regionie.

5. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne,

- propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,

- włączenie zabytków w procesy gospodarcze.

7. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,

- udostępnianie obiektów zabytkowych,
- wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

GUMIENICE

WIATRAK PALTRAK, drewn., 1873 r.

Rejestr zabytków nr 412/Wlkp/A z dnia 28.03.1988 r.

KROMOLICE

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac nr 49, mur., ok. 1860 r.,

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 12.04.1973 r.

b. rządówka nr 4, mur., ok. 1860 r.,

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 31.03.1970 r.

c. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 08.11.1995 r.

d. spichlerz, mur., 1850 r.

Rejestr zabytków nr 549/1-4/Wlkp/A z dnia 31.03.1970 r.

POGORZELA

ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE I ZESPÓŁ BUDOWLANY, XV - XIX w.

Rejestr zabytków nr 1475/A z dnia 12.01.1994 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, ul. Rynek:

a. kościół, mur., 1778-1781 r., 1783-1785 r.,

Rejestr zabytków nr 722/Wlkp/A z dnia 30.10.1953 r.

b. cmentarz przykościelny, XVIII w.,

Rejestr zabytków nr 722/Wlkp/A z dnia 02.12.2008 r.

c. plebania z ogrodem, nr 43, mur., 1920 r.

Rejestr zabytków nr 722/Wlkp/A z dnia 02.12.2008 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ul. Krobska:

a. kościół, mur., 1861 r.,

Rejestr zabytków nr 473/Wlkp/A z dnia 12.01.1994 r.

b. pastorówka, ob. dom nr 5, mur., po 1861 r.,

Rejestr zabytków nr 473/Wlkp/A z dnia 12.01.1994 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY, ul. Parkowa:

a. pałac, mur., ok. 1880 r., rozbud. pocz. XX w.,

Rejestr zabytków nr 471/Wlkp/A z dnia 23.12.1974 r.

b. park, XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków nr 471/Wlkp/A z dnia 23.12.1974 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

BIELAWY POGORZELSKIE

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór nr 1, mur., ok. 1860–1870 r.,

b. park krajobrazowy, XIX w.,

c. budynek inwentarski, mur., k. XIX w.,

d. stodoła, mur., k. XIX w.,

e. spichlerz, mur., pocz. XX w.

BUŁAKÓW

SZKOŁA, nr 58, mur., l. 20 XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 34, mur., XIX/XX w.,

b. park, k. XIX w.

ELŻBIETKÓW

DOM NR 33, mur.-szach., pocz. XX w.

DOM NR 37, mur.-szach., pocz. XX w.

GŁUCHÓW

SZKOŁA, ob. dom nr 4, mur., pocz. XX w.

DOM Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ NR 11, mur., 1929 r.

DOM NR 12, szach.-mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 20, mur., 1 ćw. XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 57, mur., ok. 1916 r.

GUMIENICE

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

SZKOŁA, nr 44, mur., 1910 r.

DOM NR 8, mur., 1912 r.

DOM NR 29, szach.-mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 31/31a, mur., 1909 r.

DOM NR 32, mur., 1905 r.

ZAGRODA NR 33:

a. dom, mur., 1930 r.,

b. budynek gospodarczy, mur., 1911 r.

ZAGRODA NR 53:

a. dom, mur., 1902 r.,

b. stodoła, szach.-drew., pocz. XX w.

DOM NR 54, szach., 1864 r.

WIATRAK PALTRAK, drew., 1873 r.

KACZAGÓRKA

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządówka nr 38, mur., ok. 1870 r.,

c. czworak nr 33, mur., XIX/XX w.,

KROMOLICE

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

SZKOŁA, nr 1, mur., pocz. XX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 28, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac nr 49, mur., ok. 1860 r.,

- b. rządówka nr 4, mur., ok. 1860 r.,
 - c. ogrodzenie, mur., pocz. XX w.,
 - d. park, 2 poł. XIX w.,
 - e. budynek inwentarski, mur., pocz. XX w.,
 - f. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,
 - g. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,
 - h. spichlerz, mur., 1850 r.,
 - i. czworak nr 53, mur., 1 ćw. XX w.
- DOM NR 15, szach., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 54, szach., 2 poł. XIX w.

ŁUKASZEW

- KAPLICZKA, mur., 1 ćw. XX w.
- ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:
- a. dwór nr 12, mur., k. XIX w.,
 - b. park, pocz. XX w.,
 - c. lamus (?) nr 5, mur., 2 poł. XIX w.,
 - d. obora, mur., pocz. XX w.,
 - e. spichlerz, mur., k. XIX w.,
 - f. czworak nr 6, mur., 2 poł. XIX w.

MAŁGÓW

- ZESPÓŁ FOLWARCZNY:
- a. dwojak nr 34, mur., k. XIX w.,
 - b. obora, mur., XIX/XX w.,
 - c. spichlerz, mur., k. XIX w.

OCHLA

- KAPLICZKA, mur., pocz. XX w.
- ZESPÓŁ DWORSKI:
- a. dwór nr 8, mur., 4 ćw. XIX,
 - b. park, XIX/XX w.

POGORZELA

- ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE I ZESPÓŁ BUDOWLANY, XV – XIX w.
- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, ul. Rynek:
- a. kościół, mur., 1778-1781 r., 1783-1785 r.,
 - b. cmentarz przykościelny, XVIII w.,
 - c. plebania z ogrodem, nr 43, mur., 1920 r.
- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ul. Krobska:

- a. kościół, mur., 1861 r.,
 - b. pastorówka, ob. dom nr 5, mur., po 1861 r.,
 - c. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.
- CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, ul. Borecka, 1 poł. XIX w.
CMENTARZ EWANGELICKI, ul. Ogrodowa, 2 poł. XIX w.
CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Szarych Szeregów, 2 poł. XIX w.
RATUSZ, ul. Rynek 1, mur., 4 ćw. XIX w.
SZKOŁA, ul. Krobska 19, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

- a. dworzec, ob. dom, ul. Dworzec 1, mur., 1909 r.,
- b. dom pracowniczy, ul. Armii Poznań 1, mur., 1 ćw. XX w.,
- c. dom pracowniczy, ul. Armii Poznań 2, mur., pocz. XX w..

ZESPÓŁ ZAJAZDU, ul. Gostyńska 16:

- a. zajazd, mur.-szach., 1 ćw. XX w.,
- b. budynek gospodarczy, mur.-szach., 1 ćw. XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY, ul. Parkowa:

- a. pałac, mur., ok. 1880 r., rozbud. pocz. XX w.,
- b. park, XVIII/XIX w.,
- c. budynek inwentarski, mur., k. XIX w.,
- d. lamus, mur., pocz. XX w.,
- e. gorzelnia nr 2 A, mur., k. XIX w.,
- f. kuźnia, mur., k. XIX w.

ul. Borecka

DOM NR 10, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 19, mur., pocz. XX w.

ul. Kotkowiaka

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 14, mur., pocz. XX w.

DOM NR 15, mur., 4 ćw. XIX w.

ul. Krobska

DOM NR 12, mur., 1910 r.

DOM NR 17, mur., k. XIX w.

DOM NR 28, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 39, mur., pocz. XX w.

DOM NR 60, mur., pocz. XX w.

DOM NR 64, mur., pocz. XX w.

ul. Krotoszyńska

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 30, mur., 4 ćw. XIX w.

Rynek

DOM NR 2, mur., 1 poł. XIX w.

DOM NR 13, mur., pocz. XX w.

DOM NR 16, mur.-szach., XIX/XX w.

DOM NR 17, mur., 4 ćw. XIX w.

DOM NR 20, mur., pocz. XX w.

DOM NR 21, mur., pocz. XX w.

DOM NR 25, mur., pocz. XX w.

DOM NR 37, mur., pocz. XX w.

DOM NR 39, mur., 1 ćw. XX w.

ul. Szpitalna

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

DOM NR 22, mur., pocz. XX w.

ul. Wiosny Ludów

DOM NR 1, mur., XIX/XX w.

WZIĄCHÓW

SZKOŁA, nr 26, mur., 1905 r.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór (rządówka ?) nr 35, mur., k. XIX w.,

b. park, XIX/XX w.,

c. stodoła, mur., k. XIX w.,

d. spichlerz, mur., 4 ćw. XIX w.,

e. gorzelnia, mur., 1870 r.

6.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome na terenie gminy stanowią wyposażenie kościoła par. p.w. św. Michała Archanioła w Pogorzeli. W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny i 4 ołtarze boczne. Ołtarz główny, późnobarokowy, murowany, architektoniczny, częściowo wykończony stiukiem. W prezbiterium płyta nagrobna Jadwigi z Kąkolewa Pogorzelskiej z 1588 r. W kaplicy północnej ołtarz p.w. Świętego Krzyża oraz ołtarz Matki Bożej Pogorzelskiej. W kaplicy południowej ołtarz Anioła Stróża oraz ołtarz Świętego Walentego. Na wyposażenie kościoła składają się także drewniana chrzcielnica i ambona.

Obiekty nie są wpisane do rejestru zabytków.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. Ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Do rejestru zabytków pod numerem 1475/A decyzją z dnia 12 stycznia 1994 r. wpisane zostało założenie urbanistyczne i zespół budowlany miasta Pogorzela.

Teren ukształtowany w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w XVIII wieku oraz w XIX i pocz. XX w. obejmuje nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny. Podziały własnościowe od XV w. wpłynęły na charakter rozplanowania miasta. Rozwinęło się ono na planie wydłużonym z północy na południe, składając się z dwóch części z odrębnymi siedzibami właścicieli. Ośrodkiem każdej części był rynek. Starsza „część zamkowa” obejmowała Stary Rynek z przylegającymi ulicami i kościołem, nowsza „część folwarczna” – Nowy Rynek (ob. Plac Powstańców Wielkopolskich), teren folwarku wraz z dworem i parkiem. W początkach XVIII w. obie części zrosły się w jeden organizm miejski i stanowią ciekawe rozwiązanie urbanistyczne. Linia zabudowy ulic została ukształtowana w 1 poł. XIX w. Zabudowa miasta pochodzi w przeważającej mierze z 2 poł. XIX w. i pocz. XX w. przy głównych ulicach w kompleksach zwartych o układzie kalenicowym.

Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy również zespoły pałacowe w Kromolicach i Pogorzeli.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej

i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Pogorzela nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Pogorzela znajdują się dwa stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Są to grodziska zlokalizowane w miejscowościach: Pogorzela (datowane na XVI w.) i Ochle (datowane na okres późnego średniowiecza).

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Pogorzela został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Pogorzela:

Ilość stanowisk archeologicznych	Kategorie stanowisk archeologicznych												
	Rejestr							Ewidencja					
	grodziska	dwory	fortyfikacje	osady	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	inne	Grodziska	dwory	osady	Cmentarzyska płaskie	Cmentarzyska kurhanowe	inne
106	0	-	-	-	-	-	-	2	-	101	-	-	3

* Dane przytoczone za gminą ewidencją zabytków archeologicznych wykonaną w 2014 r.

Według regionalizacji fizyczno-geograficznej podziału Polski według Jerzego Kondrackiego gmina Pogorzela leży w podprowincji Nizin Środkowopolskich, w makroregionie Niziny Południowo - wielkopolskiej, mezoregionie Wysoczyzny Kaliskiej, w jej środkowej części na tzw. Równinie Koźmińskiej.

W rzeźbie powierzchni na terenie gminy widoczna jest wysoczyzna morenowa płaska zlodowacenia środkowopolskiego obejmująca obszar całej gminy. Nierówności na obszarze wysoczyznowym nie przekraczają 10 m. Najwyżej położony teren o rzędnej 135 m n.p.m. znajduje się w północno – zachodniej części gminy. Wysoczyznę morenową rozcinają obniżenia dolinne cieków o przebiegu południkowym. Obniżenia dolinne na terenie gminy tworzą trzy główne ciek: Rdęca i jej dopływ Ochla oraz Pogona. Dolina Pogony jest najslabiej wykształcona przez górny bieg ciek. Rozszerza się ona w kierunku

północnym. Nierówności nie przekraczają tu 2 m. Doliny Rdęcy i Ochli są znacznie lepiej wykształcone, a ich szerokość zwiększa się w kierunku południowym. Nierówności w dolinie Rdęcy przekraczają 20 m, a na południu gminy można wyróżnić dwa poziomy terasowe, terasę denną oraz terasę środkową.

Zewidencjonowane stanowiska archeologiczne skupiają się przeważnie wzdłuż cieków oraz zbiorników wodnych, przede wszystkim na piaszczystych wyniesieniach omijając obszary gliniaste. Tereny wysoczyznowe były natomiast eksploatowane tylko sporadycznie. Wzrost ilościowy osadnictwa w tej strefie daje się zaobserwować dopiero w czasach nowożytnych.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Pogorzela sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie dzisiejszej gminy

Pogorzela wiąże się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Sporadyczne są natomiast ślady obecności na tych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równoległe z kulturą pucharów lejkowatych.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza, kiedy to nadal funkcjonowała na naszych terenach ludność wiązana z kulturą łużycką. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie dzisiejszej gminy Pogorzela jest bardzo bogato reprezentowane.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze dzisiejszej gminy notujemy bardzo liczne stanowiska kultury przeworskiej.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

Warto jeszcze wspomnieć o grodziskach zlokalizowanych w miejscowościach: Pogorzela (datowane na XVI w.) i Ochle (datowane na okres późnego średniowiecza).

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg

stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Pogorzela wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa i działalności gospodarczej.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól,
- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych,
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Pogorzela ma charakter miejsko-wiejski. Użytki rolne zajmują 75,3% powierzchni gminy (z czego grunty orne obejmują 95,9%, użytki zielone 4%, a sady 0,1%). Lasy zajmują 17,3% ogólnej powierzchni gminy.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych

w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Lesznie.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Pogorzela przyjęte zostało Uchwałą Nr XVII/100/2000 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 10 marca 2000 r. ze zmianami przyjętymi: Uchwałą Nr XVI/110/2008 z dnia 21 maja 2008 r. i Uchwałą Nr XXVIII/183/2009 z dnia 17 lipca 2009 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego,

które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I „Diagnoza prospektywna”, pkt 1.5. „Środowisko kulturowe” przedstawiono rys historyczny miasta Pogorzela oraz obszary objęte ochroną konserwatorską. Na obszarze miasta i gminy wyznaczono pięć stref ochrony konserwatorskiej:

„A” - strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej, w której wszelkie działania inwestycyjne, nadbudowy, przebudowy, rozbudowy, gabaryty, kolorystyka i inne zmiany w architekturze podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem zabytków na etapie koncepcji.

„B” - strefa ochrony konserwatorskiej, w której należy zachować: historyczny układ przestrzenny, gabaryty zabudowy, charakterystyczne cechy architektury (np. dwuspadowe dachy, tradycyjne podziały architektoniczne). Projekty przebudowy obiektów istniejących lub nowej zabudowy, które nie mogą spełnić tych wytycznych - powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji.

„E” - strefa ochrony widokowej na panoramę miasta, w której nowe lokalizacje należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem zabytków.

„W” - strefa ścisłej ochrony archeologicznej, na której obowiązuje zakaz prowadzenia wszelkich prac.

Strefa ochrony archeologicznej, w obrębie której zamierzone prace ziemne wymagają zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zasięgi przestrzenne stref przedstawiono na planszy graficznej w skali 1:10000 „przestrzenne uwarunkowania rozwoju” .

Poniżej wymieniono obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz zabytki architektury i budownictwa figurujące w ewidencji.

W części II „Uwarunkowania i kierunki rozwoju”, pkt 3 „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, ppkt 3.3.4. „Kierunki działań w zakresie ochrony elementów środowiska przyrodniczego” przedstawiono zasady ochrony zieleni parkowej i cmentarnej.

Wszystkie tereny parków oraz większe skupiska starodrzewu powinny być poddane ochronie polegającej na trwałym ich zachowaniu i utrzymaniu we właściwym stanie. Ochrona powinna polegać na utrzymaniu jednorodnej formy własności całego kompleksu zieleni, właściwej pielęgnacji drzew, usunięciu

samosiejek, zabezpieczeniu przed dewastacją oraz przeznaczeniem terenu lub jego części na inne cele. Należy wykluczyć w sąsiedztwie parku lokalizację obiektów uciążliwych i szkodliwych dla środowiska lub szpecących krajobraz oraz dążyć do zapewnienia swobodnego dostępu mieszkańców gminy do terenów zielonych.

Szczególnych zabiegów konserwatorskich wymaga założenie parkowo-pałacowe w Kromolicach, wpisane do rejestru zabytków.

Cmentarze – czynne i zamknięte są prawnie chronione. Cmentarze zamknięte powinny być traktowane jako chronione enklawy zieleni. Wymagają zabezpieczenia poprzez ogrodzenie, przynajmniej w formie żywopłotu. Należy je uporządkować i zabezpieczyć zachowane nagrobki przed dewastacją.

W punkcie 3.4. przedstawiono zasady ochrony walorów kulturowych. Dla ochrony walorów kulturowych wyznaczono 5 stref ochrony konserwatorskiej:

„A” – strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej – obejmuje obszary, na których elementy układu przestrzennego miejscowości lub jej części, tzn. rozplanowanie, zabudowa oraz związany z nimi teren i krajobraz zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zniekształconym, a także teren wpisany do rejestru zabytków. Jest to obszar uznany za szczególnie ważny pod względem przekazu historycznego i kulturowego. W obrębie strefy wszelkie działania inwestycyjne, nadbudowy, przebudowy, rozbudowy, kolorystyka i inne zmiany w architekturze, a także zmiany własnościowo-prawne podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji.

Wskazania realizacyjne:

- zachowanie historycznego układu przestrzennego,
- restauracja i techniczna modernizacja zabytkowych obiektów z dostosowaniem funkcji do wartości obiektu,
- dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie usytuowania, skali i bryły budynku oraz nawiązanie formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej,
- usunięcie elementów dysharmonizujących lub pozostawienie ich do śmierci technicznej.

Strefą „A” objęto:

na terenie miasta Pogorzela:

- założenie urbanistyczne i zespół zabudowy w granicach wpisu do rejestru zabytków,

w Gumienicach:

- wiatrak z najbliższym otoczeniem,

w Kromolicach:

- zespół pałacowy.

„B” – strefa ochrony konserwatorskiej – obejmuje obszary, w których elementy dawnego układu przestrzennego miejscowości lub jej części, tzn. rozplanowanie, kształt zewnętrzny zabudowy, a także jej powiązania z zielenią i krajobrazem zachowały się w stosunkowo dobrym stanie i stanowią wartość kulturową w skali lokalnej. W obrębie strefy należy zachować: historyczny układ przestrzenny, gabaryty zabudowy, charakterystyczne cechy architektury (np. dwuspadowe dachy, tradycyjne podziały architektoniczne). Projekty przebudowy obiektów istniejących lub nowej zabudowy, które nie mogą spełnić tych wytycznych – powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji.

Strefą „B” objęto:

na terenie miasta Pogorzela:

- fragmenty ulic wylotowych z miasta w kierunku Gumienic, Głuchowa i Borku Wilkp. wraz z zachowaną zabudową,

- teren założenia folwarcznego przy zespole pałacowo-parkowym,

- tereny cmentarzy,

na terenie Bielaw Pogorzelskich:

- zespół dworski,

na terenie Bułakowa:

- zespół dworski,

na terenie Gumienic:

- obszar całej wsi wraz z zachowaną historyczną zabudową,

- teren cmentarza ewangelickiego,

na terenie Kaczagórki:

- zespół dworski,

na terenie Kromolic:

- teren cmentarza ewangelickiego,

na terenie Łukaszewa:

- zespół dworski,

na terenie Wziąchowa:

- zespół dworski, budynki szkolne.

„E” – strefa ochrony widokowej na panoramę miasta obejmuje tereny, których zabudowa może mieć zasadniczy wpływ na ekspozycję widokową historycznej

części miasta. W strefie tej nie powinno się lokalizować obiektów wyższych od otaczającej zabudowy istniejącej, masztów, wysokich kominów oraz obiektów o agresywnej, nie harmonizującej z otoczeniem formie architektonicznej. Nowe lokalizacje należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Pogorzela nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują częściowe plany zagospodarowania przestrzennego, z których poniższe zawierają zapisy zabezpieczające ochronę dziedzictwa kulturowego:

I. UCHWAŁA Nr XIX/124/04 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obejmującego obszary położone w obrębie miasta Pogorzeli.

§ 8. 1. Tereny w granicach planu znajdują się w strefie ochrony archeologicznej „W”. Działalność inwestycyjna na etapie projektowania wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji: nadzory archeologiczne, ratownicze badania archeologiczne. 2. Obszar objęty planem podlega ochronie konserwatorskiej z uwagi na lokalizację w strefie widokowej. Ochronie podlega przedpole panoramy miasta od strony zachodniej.

II. UCHWAŁA Nr XIX/125/04 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego,

obejmującego obszary położone w obrębie miasta Pogorzela.

§ 8. 1. Tereny w granicach planu znajdują się w strefie ochrony archeologicznej „W”. Działalność inwestycyjna na etapie projektowania wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji: nadzory archeologiczne, ratownicze badania archeologiczne.

III. UCHWAŁA Nr XXIX/170/05 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 28 października 2005 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obejmującego obszary położone w obrębie miasta Pogorzeli.

§ 8. Tereny w granicach planu znajdują się w strefie ochrony archeologicznej „W”. Działalność inwestycyjna na etapie projektowania wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji: nadzory archeologiczne, ratownicze badania archeologiczne.

IV. UCHWAŁA Nr XXXV/216/10 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 25 lutego 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Farma Wiatrowa Pogorzela.

§ 11. 1. Ustala się strefę ochrony archeologicznej obejmującą obszar opracowania planu, w której przedmiotem ochrony są znajdujące się w niej ruchome i nieruchome zabytki archeologiczne.

2. Wszelkie zamierzenia inwestycyjne w strefie ochrony archeologicznej powinny być uzgodnione z konserwatorem zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji w zakresie ochrony zabytków archeologicznych o ile taki obowiązek wynika z przepisów odrębnych.

V. UCHWAŁA Nr XXXVIII/231/10 Rady Miejskiej w Pogorzeli z dnia 27 maja 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pn. Farma Wiatrowa Pogorzela II.

§ 8. Ustala się następujące warunki zagospodarowania terenów wynikające z zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. Obszar planu należy objąć strefami „W” ochrony archeologicznej ze względu na bliskie sąsiedztwo zabytkowych stanowisk archeologicznych nr 65-30/5 i nr 65-39/1. Zasięg stref „W” ochrony archeologicznej określi właściwy Urząd Ochrony Zabytków. Przedmiotem ochrony archeologicznej są znajdujące się w ww. strefach ruchome i nieruchome zabytki archeologiczne.

2. W strefach ochrony archeologicznej, inwestycje naruszające strukturę gruntu wymagają uzyskania pozwolenia we właściwym Urzędzie Ochrony Zabytków. Wszelkie zamierzenia inwestycyjne na tym obszarze podlegają uzgodnieniu z Konserwatorem Zabytków w zakresie ochrony zabytków archeologicznych.

3. W przypadku odnalezienia podczas prowadzenia prac ziemnych obiektów archeologicznych na pozostałych terenach objętych planem, należy niezwłocznie powiadomić właściwy Urząd Ochrony Zabytków, celem określenia warunków dopuszczających do realizacji inwestycji w zakresie ochrony archeologicznej o ile taki obowiązek wynika z przepisów odrębnych.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Pogorzela, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) Gmina Pogorzela posiada opracowany w 2016 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

Powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków. Do zabytków nieruchomych, zgodnie z art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r., należą: *krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji*. Zabytki są nie tylko śladem

przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki. Warto wspomnieć, iż mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami, ukształtowanego w długim procesie historycznym, dorobku kulturowego poprzednich pokoleń, a konstytucyjny obowiązek ochrony tego dorobku spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Zaś stan zachowania zabytków stanowi szansę zrównoważonego rozwoju gminy, zależną od zaangażowania lokalnej społeczności w ich utrzymanie i wykorzystanie.

W gminie Pogorzela zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków prezentują zróżnicowany stan zachowania, wynikający z formy własności i wykorzystania obiektu, od dobrego po wymagające pilnych prac remontowych i rewitalizacyjnych. Wśród najcenniejszych zabytków nieruchomości, z uwagi na walory historyczne i architektoniczne, w gminie można wyróżnić:

ARCHITEKTURA SAKRALNA

Nieodłącznym elementem stanowiącym dominantę architektoniczną krajobrazu miast i większości wsi, są wieże i dachy kościołów wraz z towarzyszącą im zabudową w postaci kaplic, dzwonnicy oraz otaczających je ogrodzeń i bram, czyniące zapis historii przekształceń architektury, rozwiązań i konstrukcji. Na terenie gminy ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków objęte zostały dwa zespoły kościelne.

Pogorzela

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA

Parafia istniała w XII lub XIII w. w pobliskim Głuchowie, którą przeniesiono do Pogorzeli, po utworzeniu miasta. Pierwszy kościół murowany powstaje tutaj w 2 połowie XV w. z fundacji właścicieli dóbr, Pogorzelskich. W roku 1565 Stanisław Pogorzelski przechodzi na luteranizm i przekazuje kościół swoim współwyznawcom. W 1608 r. kościół ponownie katolicki. W wyniku wielkiego pożaru miasta w 1774 roku, budynek kościoła został całkowicie zniszczony. Obecny kościół został wzniesiony w latach 1778 - 85 na miejscu poprzedniego kościoła, z częściowym wykorzystaniem murów jego nawy, z fundacji Rocha

Zbijewskiego h. Rola, kasztelana kaliskiego. Konsekrowany w 1838 r. przez arcybiskupa poznańskiego Marcina Dunina. Zespół kościelny usytuowany w centralnej części miasta, na zachód od Rynku, stoi na dawnym cmentarzu przykościelnym z XV w., założonym na planie nieregularnego wieloboku, który otoczony jest starym murem ceglany i częściowo współczesnym murem kamiennym. Wzdłuż granic obsadzony nielicznymi lipami. Kościół orientowany, trójnawowy, wzniesiony na planie krzyża łacińskiego, o ścienno-filarowym systemie konstrukcyjnym ścian, z transeptem, prezbiterium węższym od korpusu nawowego, do którego od wschodu przylega zakrystia tej samej szerokości, a od zachodu dwukondygnacyjna wieża na planie kwadratu, zakończona hełmem z latarnią. Bryła podpiwniczona, korpus nawowy, transept i prezbiterium jednokondygnacyjne, z poddaszami strychowymi, nakryte dwoma przecinającymi się stromymi dachami dwuspadowymi, pokrytymi ceramiczną dachówką karpiówką. Ściany murowane z cegły, pokryte tynkiem fakturowym, z barokowym detalem architektonicznym. Przy wschodnim szczycie prezbiterium mała, czworokątna wieżyczka sygnaturki nakryta dachem ośmiopłaciowym zwieńczonym hełmem cebulastym z kulą na iglicy. Przyległa od wschodu niższa bryła zakrystii dwukondygnacyjna, nakryta stromym dachem dwuspadowym, pokrytym ceramiczną dachówką karpiówką. Wewnątrz wśród wyposażenia ciekawy późnobarokowy ołtarz główny, murowany, w którego polu głównym obraz olejny świętego Michała Archanioła według Guida Reniego oraz obraz Świętej Trójcy.

Remont przeprowadzono w 1960 r., w 1988 r. przełożono dach, wymieniono okna, posadzkę w prezbiterium, wymieniono instalacje grzewcze i elektryczną, w 1993 r. odnowiono wnętrze kościoła, a w 1996 r. przeprowadzono remont kapitalny wieży zachodniej, kolejny remont w 2002 r. m.in. dach wieży pokryto blachą miedzianą, w 2013 r. wymiana ławek, zagospodarowanie otoczenia kościoła – nowa kostka brukowa, w 2017 wymiana dachu na kościele.

Plebania zbudowana w 1920 r., usytuowana na południe od budynku kościoła, poprzedzona od frontu terenem ogrodu proboszczowskiego. Budynek parterowy, murowany, z użytkowym poddaszem mieszkalnym, tynkowany, na rzucie zbliżonym do kwadratu. Wysoki, czterospadowy dach kryty czerwoną, ceramiczną dachówką. Na osi elewacji frontowej piętrowy ryzalit. Elewacje urozmaicone neobarokowym detalem architektonicznym, o formach nawiązujących do wystroju elewacji kościoła. W 2009 r. przeprowadzono remont,

podczas którego położono nowe tynki i pomalowano elewację oraz zrewitalizowano zielone otoczenie.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO

Kościół ewangelicki zbudowany w latach 1860 - 1861 r. Obiekt jest dziełem berlińskiego architekta Friedricha Augusta Stülera. Rozbudowany w 1904 roku o przybudówki apsydy i dobudowaną pastorówkę. Świątynia jednonawowa, częściowo podpiwniczona, na rzucie prostokąta, od wschodu z niższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie, po bokach ujętym w małe, niższe kwadratowe aneksy wsunięte między nawę i prezbiterium, przy czym południowa powiększona o przedsionek, była zakrystią. Północna, zaopatrzona we własne wyjście na zewnątrz, podpiwniczona, pełniła funkcję kaplicy. Bryła rozczłonkowana, poszczególne elementy nakryte dachami dwuspadowymi pokrytymi dachówką ceramiczną karpówką. Od zachodu czterokondygnacyjna wieża na planie kwadratu, z kruchtą w przyziemiu, wysunięta przed lico zachodniej ściany szczytowej, nakryta strzelistym hełmem w kształcie bardzo wysokiego – 15,5 m. – ostrosłupa, zwieńczonego kulą z krzyżem. Elewacje ceglane na wysokim, kamiennym cokole. Kościół nieużytkowany, zabezpieczony, obecnie wykonano projekt jego gruntownego remontu z dostosowaniem obiektu do nowej funkcji. Własność Gminy Pogorzela.

Pastorówka zbudowana w 1904 r., ob. dom mieszkalny. Budynek na rzucie prostokąta, ustawionego prostopadle do kościoła. Dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z wysokim, strychowym poddaszem, nakryty dachem czterospadowym o wysuniętym okapie, pokryty dachówką karpówką. Elewacje z czerwonej cegły ceramicznej, nieotynkowane, na wysokim kamienno-ceglanym cokole. Szczyty w konstrukcji muru pruskiego o dekoracyjnym układzie mieczów i zastrzałów wspartych na wysuniętych, profilowanych belkach stropowych. Własność prywatna. Stan zachowania dobry.

ZESPOŁY REZYDENCJONALNO-PARKOWE I FOLWARCZNE

W przeszłości tworzące charakterystyczne wyznaczniki wiejskiego krajobrazu kulturowego, po drugiej wojnie światowej w większości uległy znacznej destrukcji. Oddzielone od naturalnego zaplecza, jakim były majątki ziemskie, pozbawione autentycznych gospodarzy, najczęściej niszczały, opuszczone, zamienione na szkoły, biura PGR i mieszkania pracownicze. Jedynie nieliczne przetrwały w stanie niepogorszonym. Spośród dziewięciu takich zespołów występujących na terenie gminy, dwa wpisano do rejestru zabytków – w Pogorzeli i Kromolicach. Większości obiektów architektonicznych towarzyszyły

i tworzyły z nimi kompozycyjnie nierozzerwalną całość parki. Miały one izolować mieszkańców rezydencji od wsi i zabudowań gospodarczych, ale także chronić od wiatrów i być miejscem spacerów dla ich właścicieli oraz oazą zieleni i atrakcyjnym elementem krajobrazu. Zmieniały się wraz z modą i stylami kolejnych epok. Spośród parków: w Pogorzeli, Bielawach Pogorzelskich, Bułakowie, Wziąchowie, Łukaszewie, Ochli i Kromolicach, do rejestru wpisano dwa, towarzyszące obiektom w Pogorzeli i Kromolicach, stanowiące interesujący element krajobrazu kulturowego tych miejscowości.

Kromolice

ZESPÓŁ PAŁACOWY

Pałac powstał ok. 1860 r. na miejscu poprzedniego, drewnianego dworu. Pobudowany przez ówczesnego właściciela dominium kromolickiego Stanisława Modlibowskiego. Położony we wschodniej części wsi, na terenie parku, frontem zwrócony ku wschodowi. Wzniesiony na rzucie trzech przylegających i równoległych do siebie kwadratów, z których środkowy od frontu tworzy ryzalit z przylegającym gankiem kolumnowym w kształcie portyku (tworzący zadaszenie nad podjazdem), a od ogrodu wnękę. Pałac o cechach późnoklasycystycznych i neorenesansowych. Murowany z cegły ceramicznej, podpiwniczony, na ceglano-kamiennej podmurówce, dwukondygnacyjny, elewacje otynkowane, opracowane architektonicznie. Cztery elewacje szczytowe zamknięte trójkątnymi szczytami. Stan obiektu katastrofalny; zarwane stropy, zawalona więźba, częściowo zarwany dach, spękane i zawalone ściany, brak tynków, podłóg, schodów, zniszczona i zdekompletowana stolarka okienna i drzwiowa. Własność prywatna.

Park założony w 2 poł. XIX w. o powierzchni 1,74 ha. Dawny układ kompozycyjny całkowicie zatarty. Drzewostan przetrzebiony. Pozostały dwie zwarte kępy drzew. Jedna, od strony frontowej pałacu, z drzewostanem w wieku 80-150 lat, ciągnie się pasem od wjazdu ku wschodowi przy ażurowym, zniszczonym murze ceglany, druga znajduje się w północno – zachodniej części parku. Wśród drzewostanu dominuje robinia akacjowa i jesion wyniosły. Trawniki zniszczone, ze zdziczałą warstwą zielną. Dawna część ogrodowa zdewastowana, porośnięta niewielkimi kępkami drzew, częściowo obumarłymi, w warstwie krzewów liczne kępy bzu czarnego. Własność prywatna. Stan zachowania bardzo zły.

Rządcówka z poł. XIX w. całkowicie przebudowana. Według *Raportu o stanie zabytków na terenie gminy Pogorzela*, opracowanego w 2004 r przez

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegaturę w Lesznie, obiekt zakwalifikowany został do wykreślenia z rejestru zabytków.

Spichlerz folwarczny zbudowany ok. 1850 r. Budynek na planie prostokąta, dwukondygnacyjny. Ściany murowane z cegły pełnej, tynkowane. Pierwotnie dach kryty dachówką ceramiczną, w 1989 r. pokryty płytami z eternitu. Własność Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej w Kromolicach (obecnie w likwidacji). Stan zachowania zły.

Pogorzela

ZESPÓŁ PAŁACOWY

Pałac zbudowany w 1880 r. dla rodziny Taczanowskich h. Jastrzębiec, od 1925-1939 r. w rękach Stefana i Joanny Tyszkiewiczów. Wzniesiony w środkowej części okalającego go parku, elewacją frontową zwrócony na południe. Rzut na planie prostokąta rozczłonkowanego od północy i południa ryzalitami skrajnymi i bardzo płytkim ryzalitem środkowym. Bryła piętrowa, na wysokim cokole, podpiwniczona, z użytkowym poddaszem, nakryta trzema niskimi dachami pulpitowymi, z dwoma przybudówkami parterowymi przy ścianach krótszych i parterowym gankiem, które nakryte są od góry tarasami. Od wschodu weranda nakryta tarasem, poprzedzona szerokimi schodami również z obszernym tarasem w poziomie poniżej parteru. Na północnej części zabudowanej werandy zachodniej stoi piętrowa nadbudówka z jednym pomieszczeniem. Elewacje otynkowane, opracowane architektonicznie. Własność prywatna, stan zachowania dostateczny.

Park założony na przełomie XVIII/XIX wieku, o powierzchni 4,08 ha, w tym wody o pow. 0,38 ha. Zachował się niemal w pierwotnych granicach, ze starodrzewem. Przylega do wschodniej pierzei podwórze gospodarczego, otacza centralnie położony pałac. Założony na rzucie prostokąta, obecnie ma formę wieloboku. Do parku prowadzą dwa wjazdy. Główny, utwardzony asfaltem, ograniczony dwoma murowanymi słupami, znajduje się przy Placu Powstańców Wielkopolskich w jego granicy południowo-wschodniej, drugi wjazd zlokalizowany na granicy zachodniej parku, graniczący z podwórzem gospodarczym. Park jest z trzech stron ogrodzony. Od strony południowej, zachodu i północy park graniczy z zabudową miejską, a od wschodu z gruntami rolnymi. Założenie parkowe zostało podzielone. Jedna część, która pełni obecnie funkcję parku miejskiego, stanowiąca własność Gminy Pogorzela, jest na bieżąco pielęgnowana. Stawy są oczyszczane, ścieżki konserwowane, trawniki wykaszane, w latach 80. XX w. uzupełniono zieleń parkową o nowe nasadzenia

drzew. Natomiast druga część, przylegająca do pałacu, stanowiąca własność prywatną, jest zaniedbana, w złym stanie.

LUDOWE BUDOWNICTWO PRZEMYSŁU I TECHNIKI

Gumienice

WIATRAK PALTRAK

Jeden z niewielu zachowanych tego typu wiatraków w Wielkopolsce, jest obiektem ludowego budownictwa przemysłowego, niezwykle cennego z punktu widzenia techniki i architektury, żywym świadectwem historii i umiejętności naszych przodków. Obiekt powstał w XIX w. przy wykorzystaniu starszej części wiatraka z 1771 r. Zbudowany w 1873 r. w Kobylinie, na obecne miejsce został przeniesiony w 1921 r. przez ówczesnego właściciela G. Mühlnickela. W 1942 r. założono w wiatraku łuszczarkę i młowniki-walce przeniesione z wiatraka Czesława Dolińskiego ze Smolic. W czasie wojny wiatrak od Mühlnickela nabył Władysław Zbyszewski, który już wcześniej pracował w nim jako młynarz. Od 1964 r. napędzany za pomocą silnika elektrycznego. Wiatrak posadowiony na podmurówce z cegły ceramicznej, pełnej, na planie koła, spoczywa na krótkiej drewnianej osi oraz na żelaznych rolkach obracających się po szynie położonej na okrągłym fundamencie. Budynek wiatraka wzniesiony na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu o wymiarach 5,6 x 5,8 m. Bryła w kształcie wysokiego prostopadłościanu silnie rozszerzonego w dolnej części przyziemia, trzykondygnacyjna, nakryta wysokim dachem dwuspadowym z naczółkiem od strony ściany wietrznej. Ściany pierwotnego korpusu wiatraka konstrukcji szkieletowej, drewniane, oszalowane deskami, z masywniejszymi słupami narożnymi. Obecnie ściany korpusu głównego w poziomie parteru od wewnątrz wyłożone wtórnymi twardeymi płytami wiórowymi. Ściana od północy wtórnymi obita blachą, ściana wietrzna w dolnej części obita blachą, a wyżej płytami z eternitu. Ściana południowa w przyziemiu obita blachą. Pokrycie dachu korpusu głównego wtórnymi blachą falistą. Wiatrak remontowany i rozbudowany po 1988 r. Wtedy do wiatraka od strony północnej dobudowano murowany, parterowy budynek gospodarczo-mieszkalny, do którego przylega drewniany garaż. Wiatrak obecnie nieużytkowany. Własność prywatna. Stan zachowania dostateczny.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Pogorzela nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla

zabytków nieruchomości. Bowiern ustalenię ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczególowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagroźeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. poźary, powodzie, wichury, które zwłascza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagroźeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłascza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyn utraty wartości zabytków bywają teź niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyzm obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyn degradacji wartości mogą być teź zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe,

wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta (burmistrza) gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Pogorzela wykonała w 2010 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomości.

W roku 2014 gminna ewidencja zabytków nieruchomości została zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru

zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2014 r. została wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych, obejmująca karty stanowisk archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sporządzona zostanie elektroniczna, systematycznie aktualizowana baza informacji o stanowiskach archeologicznych wytypowanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do wpisania do rejestru zabytków, w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy.

10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Gminy Pogorzela” na stronie internetowej Urzędu Miejskiego,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,

- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XVIII/105/2012 Rady Miejskiej z dnia 7 września 2012 r.,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy,
- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- kontynuacja prac związanych z rewitalizacją rynku w Pogorzeli,
- renowacja obiektów zabytkowych będących własnością Gminy;

Obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, stanowiącymi własność Gminy są: dawny kościół ewangelicki i część parku dworskiego w Pogorzeli. Kościół nieużytkowany, niszczeje. W latach 2017-2018 wykonany został projekt remontu i adaptacji na cele kulturalne (wystawy czasowe, koncerty). Projekt zakłada m.in. remont dachu z wymianą pokrycia, konserwację ceglanych elewacji, montaż

instalacji, konserwację z częściową wymianą stolarki okiennej i drzwiowej. Szacunkowy koszt remontu wynosi 860.000,00 zł. Złożone zostały wnioski o dofinansowanie prac ze źródeł zewnętrznych. Rozpoczęcie prac planowane jest w 2020 r. Do tego czasu Gmina będzie systematycznie przeprowadzała podstawowe prace zabezpieczające i naprawcze, aby nie dopuścić do pogorszenia stanu technicznego obiektu.

Park na bieżąco pielęgnowany, utrzymany w dobrym stanie. Gmina zakłada wydzielenie określonych kwot na coroczne, prawidłowe, utrzymanie obiektu. Zakres planowanych prac uwarunkowany będzie każdorazowo, konstruowanym corocznie budżetem, który określi wielkość środków finansowych przeznaczonych na poszczególne zadania.

10.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo,
- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych założeniach zieleni (parki, cmentarze) w ramach programu aktywizacji osób bezrobotnych,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną.

10.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

W świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczystego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce. Z każdym rokiem elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim

atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Szczególnie szlaki turystyczne stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału, zaś istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega. W porównaniu z innymi gminami, zasoby dziedzictwa kulturowego gminy Pogorzela nie są zbyt liczne, jednak zróżnicowany przekrój stylów architektonicznych utrwalonych w budowłach sakralnych i rezydencjonalnych, historyczne postaci np. ks. Władysław Czerwiński zasłużony działacz niepodległościowy i po jej odzyskaniu burmistrz Pogorzeli, działalność i zbiory Muzeum mleczarstwa oraz dziedzictwo kulinarne i związane z nim Święto Sera Smażonego oraz wioska tematyczna „Łaciata Wieś”, kultura ludowa pielęgnowana przez zespół „Jawor”, zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo szachulcowe i drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, w tym wiatrak-paltrak, założenie urbanistyczne Pogorzeli z obecnie zrewitalizowanym Rynkiem, ślady wielokulturowości, organizowane „wędrowki historyczne”, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Tutaj, z dala od zgiełku modnych wypoczynkowych miejscowości, można przeżyć przygodę podróżnika wędrującego w głąb przeszłości i odkrywającego historyczne dziedzictwo.

Przez gminę nie przebiegają szlaki ponadlokalne. Walory gminy dostrzegła młodzież gimnazjalna, która opracowała szlak rowerowy przebiegający przez najciekawsze pod względem przyrodniczym i krajobrazowym tereny gminy, na których znajdują się lokalne atrakcje. *POGORZELSKI SZLAK ROWEROWY* składa się z dwóch pętli oznaczonych kolorami:

- pomarańczowym, długości 16,5 km, biegnie przez miejscowości: Pogorzela – Głuchów – Gumienice – Dobrapomoc – Elżbietków – Pogorzela,
- zielonym, długości 19,5 km, wiedzie przez miejscowości: Pogorzela – Głuchów – Małgów - Bułaków - Międzyborze – Pogorzela.

Ponadto, w Elżbietkowie wytyczono ścieżkę pieszo-rowerową, w 2017 r. długość ścieżek w gminie wyniosła 1,3 km.

Istniejące szlaki rowerowe i ścieżka nie wyczerpują możliwości wytyczenia kolejnych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki utworzony np. we współpracy z LGD Stowarzyszenie

„Wielkopolska z wyobraźnią”, które funkcjonuje na terenie czterech gmin, w tym Pogorzeli, stanowiące efektywną formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych m.in. w zakresie ochrony dóbr kultury i tradycji regionalnych, rozwoju i poprawy infrastruktury turystycznej, popularyzacji wiedzy historycznej i archeologicznej czy twórczości ludowej. Utworzenie łącznie z sąsiadującymi gminami szlaku tematycznego, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią i z produktami rzemiosła artystycznego, czy z powstaniami narodowymi i miejscami bitew, kulturowego – np. dziedzictwa żydowskiego i ewangelickiego, zabudowy szachulcowej i drewnianej czy tras nordic walking, rewitalizacja i dostosowanie do nowych funkcji budynku kościoła ewangelickiego, to tylko niektóre z możliwości wyeksponowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Znaczną atrakcję turystyczną już stanowi Muzeum ”Łaciata Wieś” w Głuchowie, w którym zgromadzono sprzęty gospodarstwa domowego z XIX i XX w. oraz zabytkowe eksponaty do przerobu mleka i tradycyjnego wyrobu serowarskiego oraz związanych z hodowlą bydła mlecznego. Muzeum ujęte jest na wyżej wymienionym szlaku turystycznym. Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. związaną z mniej spopularyzowanymi w gminie postaciami historycznymi – dla przykładu z urodzonym w Pogorzeli Samuelem Dambrowskim, czy ich działalnością lub zasobami kulturowymi.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, i jak dotąd indywidualna realizacja w miejscowości Gumienice (gospodarstwo agroturystyczne „U Ewy”), to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy Pogorzela. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Pogorzela wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa

kulturowego w lokalnej społeczności,

- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa

kulturowego regionu,

- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,

- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,

- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 4) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 5) wykonaniu trawników,
- 6) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,
- 7) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),
- 8) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

- 1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska,

przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

2) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020. Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej IV. Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

3) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.